

Dobos Marianne

Koszorú krizantém helyett

Beszélgetőpartnerem Dr. Holló József altábornagy, a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum főigazgatója. Ő volt az, aki évtizedek után felkarolta a külföldön elesett hazánkiai emlékének kegyeletes ápolását. Kérdésemre, hogy mint tudós miért ejtette rabul egy életre ez a téma, egészen másról kezd beszélni. Arról beszél, hogy „Hol a boldogság mostanában?”

H. J.: A boldogság szót sokan és sokszor próbálták definiálni, filozofikus tartalommal megtölteni, esetenként negédesen vagy reálian. Talán sokan önmaguknak is felteszik a kérdést, hogy voltam-e én valaha boldog, vagy mit is jelent számomra a boldogság? Valamilyen válasz legtöbbször csak hosszás töprengés után sikerül. Én is tettem egy próbát, azaz egy alkalmi közvélemény-kutatást környezetemben, ennek során több hozzám közelebb és távolabb állónak is feltettem a kérdést. A válaszok nem leptek meg, hiszen a definíciók átfedték egymást, és legtöbbször a jólétet, a főníciaiak értékmérőjét, a pénzt, a sikert, a karriert, az emberi kapcsolatokat, a lelki békét helyezte előtérbe, de szót kapott a tolerancia, a mentális erő, a jellem, a jókedv és az akarás is.

Már látom, a boldogság végtelenül bonyolult, ugyanakkor egyszerű dolog. A pozitív és negatív töltés együttes egésze, amelyek a teljes szint adják. És ha a sikert két kudarc közötti szünetnek értelmezem, akkor azt hiszem, már voltam sikeres és boldog is, hiszen voltak szüneteim. Aztán az élet tovább tanított, a boldogság nem csak siker és nem csak szerencse kérdése. Talán egy közbülső állomás lehet a túl kevés és a túl sok között.

Egy valós kaukázusi „mese” jut eszembe, amelynek most nem a „krétakör”, inkább az „Egy csepp méz, egy csepp emberség, egy csepp boldogság” címet adhatnám.

Hadisírkutató akciónk során több ezer kilométerre Magyarországtól, a Kaukázus vadregényes tájaira vezérelt sorsunk. Szinte az Isten háta mögött, távol a világtól, ahol katonáink sírjai domborulnak, a térkép és vezetőnk segítségével eljutottam egy pici tanyához, melynek környékén véltük felfedezni katonáink utolsó emlékét. A tanya szegényes, roskadozó viskója előtt elhaladva éreztem, hogy a nem létező függönyön keresztül figyelnek. Amikor a temetőből visszatértünk, és leraktuk a kegyelet virágait, már az udvaron állt egy hajlott korú néni. Kísérőmtől kérdezte: Kik ezek? – Egy magyar tábornok és csoportja, aki a magyar katonák sírjait keresi – hangzott a válasz.

A néni kedvesen szóba elegyedett velünk, és csak mondta és mondta... Éreztem, jólesik neki a beszéd. Ki tudja, mikor vetődött erre vándor – főleg külföldi –, akivel szót válthatott volna. Hamarosan megtudtuk, hogy fivére is az átkozott második világháborúban esett el, éppen Magyarországon. Könnyes szemmel mesélte a történetet, de éreztem, hogy megkönnyebbült. Nagyra értékelte, hogy ekkora időtávlatból is foglalkozunk katonáink sorsával, és kedvesen megnyugtatót:

ezek a sírok, amíg én élek, ígérem, mindig gondozva lesznek. Aztán megkérdezte tőlem, elfogadok-e egy csupor mézet, és máris betotyogott a házba.

Néhány pillanat múlva kézzel foghatóan éreztem, boldog vagyok. Szemüvegem nekem is párás lett! Kaptam egy csupor mézet, de igazán akkor lettem volna boldog, ha én adhatok. Ezért csak annyit ígértem, megpróbálom fivérért Magyarországon felkutatni. Hátha ő is boldog lehet. A terepjáróban még sokáig találkozásunk hatása alatt álltam.

A boldogság ugye milyen bonyolult, és ugyanakkor ugye milyen egyszerű? Csak jól kell elosztani, és juthat minden napra.

Vigyázz, ez csak akkor igaz, ha tudsz örülni annak is, amikor mások boldogok!

D. M.: *Mit jelent a világháborús elesettek esetében a kegyeleti tevékenység?*

H. J.: A kegyeleti tevékenység a magyar katonavesztéssel függ össze. Magyarország geopolitikai helyzete miatt nem maradhatott távol a XX. század egyik világháborújából sem, miként egyetlen nagyobb összecsapás sem kerülte el a Kárpát-medencét a népvándorlás kora óta. S mint mindenkor, Magyarország embervesztése a XX. század első felében is igen súlyosnak bizonyult. Ezzel pedig a magyar társadalom felé el kell számolni, hiszen egyfelől egy háború csak akkor ér véget, ha az utolsó hősi halott és áldozat is méltó módon lel végső nyugalomra, másfelől folyamatosan erősödik a társadalom felől az államra nehezedő nyomás, hogy az minden egykori katonájával elszámoljon a család felé, s emlékét ápolja.

D. M.: *Kezdjük a távolabbiakkal.*

H. J.: Az 1914–1918-as Nagy Háborúban (ahogy a franciák még ma is nevezik) az Osztrák–Magyar Monarchia 51 millió lakosságából 9 millió katona vett részt. A Központi Hatalmak országai 4 millió 50 ezer halottat vesztek. Ebből *Magyarországra 660 ezer halott esett, ezen kívül 800 ezer olyan sebesült, aki a háború folytatása szempontjából végleg kiesett.* Ha ezt – helytelenül – kivetítjük az ország trianoni területére, 260 ezres és 490 ezres számot kapunk.

Egy nemzet életében az számít, hogy mekkora hányada esik áldozatul. Nem mindegy, hogy például 500 ezer embert egy 50 millió vagy egy 1,5 milliós népesség vesz el. Az előbbinek megmaradt 99%-a, az utóbbi elvesztette egyharmadát, a kettő közti arány harmincháromszoros. Akkor kapunk tehát valós képet az embervesztésekről, ha azokat az adott népesség egészéhez viszonyítjuk. Ilyen összehasonlításban az *Osztrák–Magyar Monarchia – s benne Magyarország – az „előkelő” negyedik helyet foglalja el, ebben a sorrendben: Szerbia, Franciaország és Németország mögött.*

D. M.: *És a második háború idején?*

H. J.: Az 1939–1945 közötti periódusban a katonák és a polgárok sorsa sokkal inkább összefonódott. A harcok Európa legnagyobb részét közvetlenül érintették, a légiháború a hátországot is fronttá tette. *Magyarország embervesztése az 1939–1945 közötti Totális Háborúban – hasonlóan az 1914–1918-as Nagy Háborúhoz – a negyedik a világ országainak sorában, ha az 1941–1944 közötti államterületen élt lakosság számához viszonyítottan százalékosan adjuk meg, sorrendben Lengyelország, a Szovjetunió és Németország mögött van.*

Az összeszűrés 830-950 ezer főre rúgott. *A katonavesztés 340-360 ezresre tehető, ebből 120-160 ezer a hősi halott.* A légitámadások és a földi

harcok következtében a Központi Statisztikai Hivatal 1945. júniusi felmérése szerint 45 ezer polgári személy vesztette életét (ám ezt csak az ország trianoni területére számították ki). Ebben a számban nincs benne a „málenkij robotra” elhurcolt lakosság, amelynek jelenleg még kutatás alatt álló, tehát minden valószínűség szerint kiegészülő adatsora több mint 100 ezer főt tesz ki.

A magyarországi zsidóság szisztematikus megsemmisítése a német megszállással vette kezdetét. Az áldozatok számát 1945 őszén a Zsidó Világtkongresszus a háború előtti és utáni népesség különbözetéből 680, majd 560 ezerre becsülte. Az 1944-ben deportált magyar zsidók száma a végrehajtott szervek összegzése szerint 443.451 volt, a valóságban közel 500 ezer lehetett. Közülük az 1941–1944 közötti területre visszatértek száma alapján 360-390 ezren váltak a gázkamrák és a kényszermunka áldozataivá. Az 1941. augusztusi Kamieneć-Podolszk-i pogrom, az 1942. januári újvidéki razzia, valamint a munkaszolgálat és a nyilas vérengzés következtében további 50-100 ezer fő vesztette életét. A magyar illetőségű zsidó áldozatok száma a kutatások mai állása szerint 410-490 ezer főre tehető. A cigányüldözés áldozatainak száma is tízezres nagyságrendű, ám megállapíthatatlan.

D. M.: *Milyen kegyeleti feladatok hárulnak ennek következtében a magyar államra?*

H. J.: A Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum szervezeti egységét képező Hadisírgondozó és Hagyományőrző Iroda (HGI) feladata a Magyarországon lévő magyar és idegen, illetve a külföldön található magyar hadisírokról és haditemetőkről való gondoskodás, a belföldi magyar és idegen hadiemlékművek és hadiemlékhelyek létesítése, áthelyezése és szakmai felügyelete, valamint a magyar katonaveszteség és katonai temetkezési helyek nyilvántartása belföldön és külföldön, továbbá az idegen katonaveszteség és katonai temetkezési helyek nyilvántartása a Magyar Köztársaság területén. Tevékenysége (nem számítva a katonai hagyományőrzést) hét területre tagolható. Bármilyen fájdalmas feladat is mindez, ne haragudjon, hogy ilyen katonásan kezdem. Mert csak így van értelme, ha pontosan meghatározzuk feladatainkat.

- A) alaptevékenység Magyarországon,
- B) tevékenység a volt Szovjetunió utódállamai területén,
- C) tevékenység a magyar katonaveszteségek szempontjából érintett országok területén,
- D) hadisírgondozási együttműködés Németországgal,
- E) katonasírok és katonai emlékművek nyilvántartása,
- F) együttműködés a külföldi testvérszervezetekkel és a hazai társadalmi szervezetekkel,
- G) kapcsolattartás a lakossággal, az ügyfelek kiszolgálása.

D. M.: *Mi valósult meg mindeddig?*

H. J.: A hadisírgondozás elválaszthatatlan a hadtörténelemtől, ideértve annak bármely területét. Hogy ezt levezethessem, szükséges kitérőt tennem a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum szervezetére.

A hadisírgondozás állami szervezete a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum mint önálló jogi személyiséggel bíró minisztériumi háttérintézmény, egyben katonai szervezet, amely közhivatali funkciókat is el lát. A HM HIM három igazgatóságából, gyakorlatilag hat intézményből áll.

A HM HIM Hadtörténeti Intézet a kutató hadtörténészek és az 1888 óta megjelenő Hadtörténeti Közlemények munkáját fogja össze. A történeti kutatások adják meg az alapot arra, hogy hol és milyen korszakból kell keresnünk a hadisírokat, hiszen így ismerjük meg az egyes háborúk egyes hadműveleteinek térbeli és időbeli lefolyását, résztvevőit, s főként az általuk elszenvedett veszteségeket.

A HM HIM Hadtörténeti Múzeum és Könyvtár egy igazgatóság alatt működő két intézményt takar. A Múzeum gyűjti, feldolgozza és bemutatja a magyar hadtörténelem tárgyi emlékanyagát, a Könyvtár pedig szakirodalmát, ide értve a könyveket és a szakmai folyóiratokat egyaránt. A Könyvtár mellett működik a Hadtörténelmi Térképtár, amely Közép-Európa leggazdagabb gyűjteményét mondhatja magáénak. A katonasírokból előkerülő tárgyi emlékegy segíti elő a katonák hovatartozásának, esetleg személyének azonosítását, a térképek pedig sírjaik lelőhelyének behatárolását. A szakkönyvek a történeti kutatások elengedhetetlen segédeszközeit jelentik.

A HM HIM Hadtörténelmi Levéltár és Irattár is két intézményt jelent egy igazgatóság alatt. A Levéltár a magyar katonai múlt írásos emlékeit gyűjti és dolgozza fel. A különbség a Levéltár és az Irattár között elsődlegesen az, hogy az Irattár gyűjti a közelmúlt iratait, s azokat a törvényekben meghatározottak szerint csak korlátozottan teszi kutathatóvá, míg a Levéltárban őrzött iratok nyíltan kutathatók. A törvényi határidők (25, 30, 60, 90 év) letelte után az Irattár átadja az anyagait a Levéltárnak, miközben maga folyamatosan gyarapodik az „élő” iratanyaggal.

A Hadtörténelmi Levéltárban őrzött iratanyag a történeti kutatások alapvetését képezik, amit a Központi Irattárban lévő második világháborús magyar veszteségi dokumentumok egészítenek ki. A haderőszervezés, a hadvezetés, a mozgósítás, a hadműveletek és a harcok a Levéltár; az egyes katonák esetében a szolgálat lefolyása, a hadifogság, s nem utolsósorban a halálozás és a temetési hely az Irattár összesen 15 iratfolyókilométert kitevő anyaga alapján rekonstruálható.

A HM HIM rendelkezésére álló korabeli térképek és vázlatok két területen jelentenek alapvető segítséget. A Honvéd Vezérkar hadműveleti térképei, az egyes csapatparancsnokok munkáját segítő törzsek által rajzolt harcászati térképek és helyzetvázlatok azon területek azonosításához szükségesek, ahol a harcok lezajlottak, s ennek következtében a fronttemetkezési helyek keletkeztek. E térképeket egészítik ki a korabeli katonaföldrajzi értékelések, amelyek segítségével az állások és a fronttemetők helye tovább pontosítható.

Ez a folyamat ugyanis négylépcsős. Először a keresett terület határolható körül, ehhez kellenek a térképek. A második lépésben a már körülhatárolt területen belül szűkítjük le a lehetséges helyszíneket a kisléptékű, a domborzati elemeket (lejtőket, horhosokat, erdőket) feltüntető vázlatok segítségével. Itt nézzük meg a korabeli katonaföldrajzi leírásokat is, hiszen – ismervé a harcászati előírásokat és alapelveket – azokból derül ki, hogy melyik lejtő esett az ellenfél arcvonala felé, melyik vízmosság vagy talajút hová vezetett, hol voltak a vízvételi lehetőségek; vagyis azok az elemek, amelyek meghatározták az állások, árkok, fedezékek vagy akár a temetők helyét. Az állásokat ugyanis például az ellenség felé eső lejtőn, a temetőt pedig az ellenség felől magaslati elemmel (dombbal) takart mélyedésben vagy az ellenség által nem látott lejtőn építették ki.

A harmadik lépcső a terepkutatást takarja. Ehhez nyújtanak segítséget a temetőkről felvett korabeli vázlatok, amelyek alapján az egykori temető helye a helyszínen pontosan meghatározható, s amelyekből – szerencsés esetben – az egyes sírok elhelyezkedése is kiderül, sőt az ott eltemetett katonák neve és csapatteste is azonosítható.

A negyedik lépcső a kutatási eredmények tudományos igényű feldolgozását jelenti, továbbá annak közkinccsé tételét. Ide tartozik a veszteségeket és a temetkezési helyeket tartalmazó listák összeállítása, kutathatóvá tétele a hozzátartozók számára, publikálása akár könyv formátumban, akár interneten, s ide tartoznak a kiállítások, például a HM HIM-ben 2005. szeptember 26-án, úttörő és példamutató jellegű magyar–oroszcsofeggyüttműködésben megnyitott, a hadifogságot és a temetkezési helyeket bemutató tárlat.

E négylépcsős folyamatból a terepen végzett kutató- és feltáró munka az, amire most súlyt helyezek, s amit a Plöcken-hágón, irányításommal végzett munkával érzékeltetek.

Tekintettel a hadisírgondozás feladatrendszerének igen szerteágazó jellegére, e munkába a HM HIM Hadisírgondozó és Hagyományörző Iroda (HGI) szervezetszerű állományán túl másokat is bevonok, mint az intézmény főigazgatója. Csapatparancsnoki és magas katonai vezetői pályafutásom során megtanultam, hogy a személyes példamutatás fontosságát nem lehet elégszer hangsúlyozni. Ennek érdekében – amellet, hogy irányítom, felügyelem és ellenőrzöm azt – magam is részt veszek a HGI munkájában. Csupán két példával élve: kutatom a szlovéniai Mrzli vrh-hegyen az első világháború alatt létesített állásrendszereket és kavernákat, illetve az Oroszországi Föderáció területén felderítem a magyar katonasírokat és műszakilag átveszem az orosz partnerszervezet, a „Vojennije Memroiali” által épített temetőket és emlékhelyeket. A nem egyszer 6–10 km-es hegyi vagy tajgai „túrakon”, a hóban-fagyban-sárban nincs tábornok vagy beosztott, ott csak munkatársak és bajtársak vannak. S e teamben végzett terepmunkák közösségteremtő ereje sem elhanyagolható.

D. M.: *És milyen szervezeti keretek között végzik ezt a tudományos és kutatómunkát? Amelyik tulajdonképpen humanitárius kötelességteljesítés is. Évtizedek mulasztásainak pótlása.*

H. J.: A HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum részintézményének munkatársai egyes konkrét feladatok hatékonyabb végrehajtására – intézkedésem alapján – közös munkacsoportokban végzik ezt az igen nemes tevékenységet. A legjobb példái ennek a külföldön megvalósított projektek: temetőfelújítások, amelyeknek hazai előkészítésében és kinti kivitelezésében hatékonyan működnek közre a Hadtörténeti Múzeum, a Hadtörténelmi Levéltár, a Központi Irattár vagy épp a Hadtörténeti Intézet szakemberei. Ugyanez „visszafelé” is igaz, hiszen a Hadisírgondozó és Hagyományörző Iroda munkatársai részt vesznek a külföldre kivitt kiállítások anyagának összeállításában és ottani felépítésében.

D. M.: *Néhány példát kérnék.*

H. J.: 2002-ben és 2003-ban e részintézmények dolgozói közösen, egy csapatot alkotva, vezetésemmel és személyes részvételemmel újították fel a lengyelországi Putski-magaslaton lévő Nagy Háborús magyar katonatemetőt, illetve építették meg az egykori eseményeket bemutató kiállítást Przemyslben és Gorlicében. 2004-ben együttes munka eredménye volt a németországi Obe-

rammergauban, az ott diszlokált NATO-iskolán bemutatott kiállítás a nemzetközi békefenntartás kezdeteiről – ami egyébként magyar találmány. 2005-ben együtt állítottak fel három kiállítást Olaszországban és Szlovéniában, valamint közösen emlékeztek a szlovéniai Krn-tónál az Isonzó-fronton hősi halált halt katonákra. S a példák között említhető – noha nem a kegyelethez tartoznék –, hogy a Hadtörténelmi Múzeum keceli Haditechnikai Parkjában elhelyezett SS-24 interkontinentális-ballisztikus rakéta Ukrajnából történő behozatalát (határátlépését) a Hadisírgondozó Iroda és a Hadtörténelmi Múzeum munkatársai közösen intézték.

D. M.: *Még egy kérdés. Elhanyagolták a múlt felelevenítését sokáig. Mit tesznek ennek érdekében?*

H. J.: A hadisírgondozáshoz csak tágabb értelemben, ám a kegyeleti tevékenységhez szűkebb értelemben is kapcsolódik a honvéd hagyományőrzés. A Honvédség az utóbbi években biztosította az avatási és a koszorúzási ünnepségekre a díszőrséget, a koszorúvivőket, a hangosítást és esetenként a zenekart és a díszszakaszt. E tevékenység a jövőben várhatóan csökkenni fog, aminek oka hármas: egyfelől a drasztikusan csökkenő költségvetés, másfelől a létszámcsökkentés és az alakulatok sorozatos megszüntetése, harmadrészt a sorállomány már megtörtént felszámolása. Az eddigi színvonal fennmaradása csupán ott látszik biztosítottnak, ahol helyőrség marad; illetve akkor, ha a HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum felvállalja a kegyeleti tevékenység biztosítását hagyományőrzők bevonásával. Ez utóbbira a szándékunk megvan, ezt mint főigazgató már felvállaltam, ezért is döntöttem a HM HIM Hadisírgondozó Iroda nevébe az „és Hagyományőrző” beemelésére.

D. M.: *Hogyan valósulhat meg ilyen körülmények között ez a „felvállalt” hagyományőrzés?*

H. J.: Egyfelől a HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum közvetlenül is kapcsolatot tart az egyes szervezetekkel, másfelől a Katonai és Huszár Hagyományőrző Szövetség elnökségének a HM HIM főigazgatója és több munkatársa tagja, s a HM HIM a Szervezeti és Működési Szabályzat alapján hivatalosan is koordinálja a katonai hagyományőrzésnek. Ezen felül a HM HIM saját személyi állományában is működnek (saját munkakörük ellátásán felül) katonai hagyományőrzők.

D. M.: *Nagy feladatot vállal az magára, aki ilyen nehéz körülmények között is szorgalmazza évtizedek mulasztásainak pótlását. Hiszen nemzeti önismeretünk, öntudatunk szerves része a katonamúlt megismerése. És a tiszteletadás a több millió embernek, akik a politika céljainak áldozataiként mégiscsak a magyar nemzet sérthetetlenségét, önállóságát védték a zivataros évezred során és az elmúlt század kegyetlen körülményei között is.*

H. J. Ezért kezdtem a boldogságra utalással beszélgetésünket. Munkásságunkról a beszámoló túlzottan „katonásan” azért hangzik, mert tiszta vizet szeretnék önteni a pohárba. Minden olvasó értse meg feladatainkat és ismerje meg munkásságunkat. De azt is szeretném hangsúlyozni, hogy én mint történetudós és mint volt aktív katona egyként belső indítatásból vállaltam fel ezeket a feladatokat. A boldogság számomra azt is jelenti, hogy ha lehet, másoknak megteremtsem a gyászolásukhoz való helyszínt. Hány család, hány leszármazott keresi még most is, hol nyugszanak a huszadik század háborúiban elesett ősei. A nemzet egészét teljesítjük ki ezzel. A nemzet élő tagjai számára keressük a megtalálás boldogságát. És ezt én magam személyes ügyemnek tekintem.